

Rajat yhtymäkohtina

Maisemassa olevat rajat ovat moninaisia, ja niitä on tutkittu paljon. On selvitetty missä rajoja on, miten ne toimivat, miten ne ovat muuttuneet ja miten ne ymmärretään. Keskityn tässä kahteen kysymykseen. Toinen niistä koskee Viron historiaa, rajan syntymistä Viron ja Venäjän välille ja rajassa tapahtuneita muutoksia. Toisena kysymyksenä taas käsittelen maiseman rajoja suhteessa aikaan.

Suomalaisella lukijalla ei liene kovin tarkkaa kuvaa Viron ja Venäjän välisen rajan historiasta. Aiemmin raja oli kahden maan välinen. Sen toisella puolella oli Venäjä ja toisella Kalparitaristo eli Saksalainen Ritarikunta, Ruotsin kuningaskunta tai Puola. Vuonna 1710 rajasta tuli kahden Venäjän keisarikunnan provinssin välinen. Kun Viro itsenäistyi 1920, raja muuttui jälleen kansainväliseksi, mutta tällöin se kulki paljon idempänä kuin nykyisin. 1945 raja siirtyi takaisin nykyiseen paikkaansa. Suurimman osan ajasta raja on kulkenut koillisessa pitkin Narvajokea ja tiettyinä aikoina myös Narvan kaupungin kohdalla, mutta kaakossa tilanne on ollut monimutkaisempi. Ennen vuotta 1917 Setumaa kuului Pskovin maakuntaan ja varsinaisen Viron raja kulki pitkin Mädažogi- ja Piusa-jokia. Raja siirtyi vuonna 1920 Irboska-Izborskin itäpuolelle, Setumaan toiselle puolelle, ja yhdisti sen Viroom. Vuonna 1945 raja halkaisi Setumaan kahtia ja 1990-luvun alkupuolella rajasta tuli kansainvälinen. Raja merkittiin aidoin ja se alkoi toimia erottavana rajana. Tilanne on mutkikas, sillä ihmiset haluaisivat siitä huolimatta ylittää rajan tavataksaan ystäviään, mennäksään kirkkoon ja sukulaistensa haudoille.

Kaikista näistä poliittisista jännitteistä huolimatta tämä liikkuva raja on ainutlaatuinen tutkimusalue. Sen tarkastelu kertoo miten kulttuuri muuttaa luonnon maaseutumaisemaksi, kuten David Lowenthal asian ilmaisee. Molemmiin puolin rajaa on kumpuilevaa, hiekkaista tasankoa ja mäntymetsää, mutta erilaiset maankäyttömallit, sama kieli, mutta erilaiset kylärakenteet. Osa alueista on aina ollut Viron puolella, osa Venäjän. Lisäksi on alueita, jotka olivat aiemmin Venäjän puolella, mutta ovat nyt Viron puolella. Ja on myös alueita, jotka kuuluivat aiemmin Venäjään, sitten Viroom ja nyt taas Venäjään. Jos kulttuurit ovat keskenään erilaisia, näiden kulttuurierostumien erojen pitäisi näkyä myös fyysisessä maisemassa. Kouliintunut katsoja erottaa yhä lähellä Novoizborskia vuoden 1920 rajan ja havaitsee, miten Piusa-joen rannat poikkeavat toisistaan.

Myös eräs toinen Viron historialle ominainen seikka mutkistaa tilannetta. Denis Cosgrove kirjoitti 1980-luvun alussa siitä, miten kukin yhteiskunnallis-taloudellinen muodostuma yrittää luoda oman maisemansa poistamalla edeltävät maiseman käytöt ja symboliset arvot ja korvaamalla ne omillaan. Kun muodostelmat muuttuvat, pitäisi maisemienkin muuttua. Näin ollen nykyinen maisemamme on lopputulos edellisten muodostelmien lisäyksistä ja poistoista. Viro, ja myös Latvia, ovat tässä suhteessa ainutlaatuisia, sillä yhden vuosisadan aikana muodostumat ovat muuttuneet kolme kertaa. 1900-luvun alussa oli vallitsevana kartanomaisema, itsenäistymisen jälkeen maiseman täyttivät yksityiset maatilat ja neuvostoaikana maisemaa leimasivat kolhoosit.

Nyt eletään jälkimodernia aikaa, ja yhtäaikaisesti tapahtuu niin luopumista, marginalisoitumista, globalisoitumista, yhdentymistä kuin paikkaidentiteetin häviämistäkin. Tutkimuksen kannalta ongelmallista on se, että kun Cosgroven kuvaama muodostelman muuttuminen kesti suunnilleen sata vuotta, Virossa muodostuman muutokset tapahtuivat erittäin nopeasti. Kerrokset ovat siis hyvin ohuita, sillä jokainen uusi muodostuma koekeli omaa ideologiaansa ja arvojärjestelmiänsä. Eri muodostumien väliset ideologiset erot ovat Virossa melko jyrkkiä, ja siksi enää ei pystytä tulkitsemaan edellisen muodostelman maisemaa – myös maisemissa on aikarajoja.

Aikarajoja ei voida ajoittaa vuoden tarkkuudella, muutos tapahtuu aina viiveellä. Peeter Maandi on tutkinut tätä Länsi-Virossa ja havainnut, että vaikka jokin käytäntö on loppunut, siitä on yhä fyysisiä jälkiä ja siitä kerrotaan tarinoita seuraavalle sukupolvelle. Viron maanteiden varsilla näkyy vielä maitolaitureita, joilla ei ole enää mitään funktiota, mutta vielä 1970- ja 1980-luvuilla ne olivat käytössä. Nyt ne esiintyvät tarinoissa ja muistelmissa ja muistuttavat meitä menneisyydestä. Aiemmin ne myös symboloivat yksityismaatilamaiseman jatkuvuutta yli aikarajan. Tämä johtuu siitä, että yksityismaatiloja vastustettiin voimakkaasti neuvostoaikoina, mutta ihmiset jatkoivat kuitenkin kolhoosiyön ohella puolilaillista omien lehmien pitämistä, aivan kuten he olivat tehneet edellisenkin muodostuman

aikana. Yksityisten mautilojen rajat säilyivät muistissa ainakin 1970-luvulle, vaikka kaikki maa-ala oli kansallistettu jo 30 vuotta aiemmin eikä muutoksesta ollut mitään toivoa. Oli siis olemassa vastamaisia.

Kun J.G. Granö laati ensimmäiset maisema-alueellistamisensa Virossa 1920-luvulla ja myöhemmin Suomessa, hän jätti alueiden väliin siirtymävyöhykkeitä eli alueita, joilla on jotakin yhteistä molempien naapureiden kanssa. Aikarajat ovat samanlaisia, niissäkin on siirtymävyöhykkeitä eri vaiheiden välillä.

Maantieteellisesti jakautuneiden alueiden eri osat ovat kulkeneet erilaisia kehitysratoja. Lisäksi on aikakerroksia, jotka eroavat toisistaan rajan eri puolilla. Monet kulttuurit käyvät läpi tällaisen prosessin. Näin ollen rajamaaisemien olettaisi olevan varsinainen sotku, joukko erilaisia yhtymäkohtia. Siksi maisemia pitäisikin tutkia historiallisessa kontekstissa.

H a n n e s P a l a n g

Kirjoittaja on Tallinnan yliopiston ekologian instituutissa vanhempi tutkija, tohtori.